

ПРОБЛЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДИСПРОПОРЦІЙ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

У статті розглянуто основні проблеми розвитку регіонів, їх соціальні, економічні та територіальні диспропорції. Викладено бачення щодо вирішення цих проблем. Запропоновано методи щодо вдосконалення регулювання цих процесів. Розглянуто основні проблеми розвитку й розміщення продуктивних сил. Викладено основні інвестиційні аспекти країни, а також запропоновано дії щодо їх підвищення.

This article covers the basic principles of regions organization, their social, economic and territorial disparities. There was defined the vision how to solve these problems. The methods of improving control of these processes were distinguished. The basic problems of development and distribution of productive forces were considered. The basic investment aspects of the country were covered and proposed actions to improve them.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Взаємовідносини регіонів є важливими для розвитку держави в цілому. Вони не тільки визначають державний устрій, а також мають значний вплив на добробут народу. Враховуючи те, що у минулому в нашій країні була відсутня власна виражена регіональна політика, виникли до значні диспропорції у територіальній структурі української економіки, неефективного використання переваг територіального поділу праці, природно-ресурсного та науково-виробничого потенціалу регіонів та надмірне забруднення навколишнього середовища у багатьох містах і районах. В Україні нині не створено правової бази, яка необхідна для досягнення регіонами оптимальної економічної самостійності, немає чіткого розмежування повноважень між центральними та місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування з питань управління соціально-економічним розвитком регіонів. Фінансово-економічна база багатьох адміністративно-територіальних одиниць є слабкою. Усе це зумовлює необхідність вжити цілеспрямованих заходів щодо державної регіональної економічної політики, які б забезпечили ефективне регулювання процесів регіонального розвитку, узгодили дії центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо перебудови економіки країни та послідовного впровадження ринкових відносин. Нинішня соціально-економічна та екологічна ситуація в регіонах є наслідком загальної економічної кризи. Незважаючи на вказане, та на потужний економічний потенціал, величезні можливості для стабілізації і поживлення господарської діяльності, в країні спостерігаються непомітні суттєві позитивні зрушення. Нераціональне і неповне використання економічного потенціалу зумовлене рядом чинників, у тому числі – недостатньою увагою до регіональних проблем, до наявних диспропорцій у розміщенні продуктивних сил. Значна диференціація соціально-економічного простору країни ускладнює розробку і проведення регіональної політики. Внаслідок кризової ситуації в економіці звужуються фінансові можливості уряду і гостріше проявляється розрив у рівнях, темпах розвитку, перевагах та можливостях окремих регіонів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Існують дослідження щодо аналізу регіонів як у міжнародній практиці й працях західних регіоналістів, так і в розробках українських вчених, серед яких А. Н. Алімов, З. В. Герасимчук, А. Вебер, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, С. І. Дорогунцов, Л. М. Зайцева, С. Н. Злупко, У. Ізард, О. В. Калитка, В. С. Кравців, О. П. Крайник, А. С. Мошенець, В. І. Павлов, В. І. Пила, Р. І. Тринько, Й. Тюнен, О. Л. Фіщук, О. І. Фурдичко та ін. Зарубіжні автори, які розглядали цю

проблему – це К. Павлов, Н. І. Лапін, В. І. Варламов, П. В. Назаров, В. Шимов, Б. Айхенгрін, Дж. Петрас, М. Вулф, Ю. Хуан, Б. Ван.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових праць із зазначеної проблеми ще невіршеного залишається частина питань щодо нівелювання суттєвої диференціації соціально-економічного розвитку регіонів і державного регулювання розвитку економічної системи регіону.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження державної регіональної політики як складової стратегії економічного і соціального розвитку України, визначення створення умов для динамічного, збалансованого розвитку територій, зменшення основних регіональних диспропорцій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перспективи соціально-економічного оновлення України визначаються реаліями сьогодення: економічною політикою держави, її нормативно-правовим забезпеченням, особливостями політичної ситуації, рівнем життя населення тощо. Розвиток регіональної економіки опосередковується тенденціями, пріоритетами і чинниками, що визначають стан національної економіки в цілому. Для кращого розуміння таких тенденцій і чинників потрібно розглянути ті історичні події й пріоритети соціально-економічної регіональної політики України, що формували й визначали сучасний стан вітчизняної регіональної економіки. Під регіонами більша частина авторів розуміє частину території країни, що характеризується комплексом притаманних їй природно-географічних, соціальних, економічних, екологічних та інших ознак. Регіон може співпадати з межами адміністративно-територіальної одиниці або об'єднувати декілька таких одиниць. Слід зазначити, що оскільки ринкова економіка як тип господарювання не викликає супротиву як стратегічний пріоритет розвитку України, то актуальним завданням є розробка ринкового інструментарю регулювання регіонального розвитку. При цьому важливо враховувати дію законів товарного виробництва і конкретні політичні, економічні та соціальні умови, що впливають на тактику та стратегію процесів реформування економіки взагалі і господарських структур конкретних регіонів зокрема [1, с.20].

Серед основних проблем розвитку й розміщення продуктивних сил регіонального характеру варто виділити:

- надзвичайно щільну концентрацію продуктивних сил у високоіндустріальних районах – Донбасі і Придніпров'ї. На шість високоіндустріальних областей – Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку, Луганську, Харківську, Київську припадає понад 45% основного капіталу України;
- невідповідність між природними й трудовими ресурсними потенціалами, з одного боку, і рівнем розвитку господарської діяльності та просторової її організації в межах економічних районів, областей, міських поселень – з іншого. Це стосується насамперед Подільського, Поліського, Південного регіонів;
- недостатній розвиток і збалансованість складових транспортної системи, її нераціональну просторову диференціацію, що зумовлює неповне включення окремих регіонів та великих промислових центрів до загальнодержавного і міжнародного поділу праці;
- ігнорування на практиці принципу регіонального господарювання, в основу якого доцільно покласти створення Фонду регіонального розвитку для реалізації державних програм та інших заходів, зокрема, розвитку нових форм розміщення продуктивних сил;
- складність формування ринкового середовища з причин надмірної залежності від регіональної влади, її конкретних рішень з приватизації та ставлення до розвитку приватного бізнесу;
- неузгодженість і складність процесу нормативного та реального розмежування власності між державними і регіональними рівнями через відсутність чіткої законодавчої системи критеріїв і процедур розподілу державної власності на рівнях державної влади і місцевого самоврядування;

– недостатню дієвість державної регіональної економічної політики, яка повинна забезпечити розбудову соціально спрямованої економіки та якісне піднесення на цій основі рівня життя народу.

Щодо окремих регіонів, де склалася вкрай несприятлива соціально-економічна й екологічна ситуація, що вимагає термінового вирішення, то особливої уваги потребують Донецький, Придніпровський, Поліський, Південний та Карпатський регіони [2].

Для забезпечення сталого розвитку регіонів 21.07.2006 року Урядом була затверджена «Державна стратегія розвитку регіонів на період до 2015 року». Її пріоритетними напрямками є реструктуризація економічної бази окремих регіонів, підвищення продуктивності сфер економіки у регіонах та підтримка нових видів діяльності. У сучасних умовах регіональні програми мають виконувати роль активного методу регулювання ринкової економіки, інтеграції державних, колективних, індивідуальних інтересів і відносин, мобілізації зусиль для проведення активної регіональної політики. Регіональні цільові програми, – якщо вони, звичайно, виконуються, – це інструмент прямого впливу держави на формування ринкової економіки того чи іншого регіону, забезпечення принципів саморегулювання і цілеспрямованості в його розвитку.

Ю. І. Горбачова та О. І. Юдін виділяють такі механізми державного регулювання регіональним та місцевим розвитком, як:

- програмування розвитку окремих регіонів;
- регулювання міжбюджетних відносин;
- запровадження спеціального режиму інвестування;
- централізовані капіталовкладення та інвестиційні субвенції;
- регулювання транскордонного та прикордонного співробітництва.

Діючу політику щодо розв'язання проблем депресивних територій та стимулювання їх розвитку Ю. І. Горбаченко, О. І. Юдін вбачають у:

1. Державній підтримці соціально-економічного розвитку окремих регіонів чи територій.
2. Спеціальних галузевих програмах, якими передбачається виділення коштів на підтримку депресивних територій.
3. Підтримці соціально-економічного розвитку гірських населених пунктів та соціальний захист жителів, що в них проживають.
4. Щорічному спрямуванні централізованих капіталовкладень для вирішення проблем соціально-економічного розвитку регіонів та державна підтримка окремих територій за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету.
5. Запровадженні спеціального режиму інвестування з метою залучення інвестицій для вирішення соціально-економічних проблем депресивних територій.
6. Бюджетному вирівнюванні [3].

Для активного впровадження програм регіонального розвитку у соціальну та економічну сфери, необхідно надати регіональній інвестиційній політиці більш прогресивної направленості, що в свою чергу дасть можливість зменшити регіональні диспропорції. Регіональна інвестиційна діяльність повинна включати в себе удосконалення економіко-правової бази, інформаційної та інших складових цього процесу.

Теперішня інвестиційна політика країни є суперечливою. Щоб змінити ситуацію, треба забезпечити «вливання» коштів інвесторів у промисловість для цього необхідно вдосконалити регулювання інвестиційною діяльністю й забезпечити активізацію інвестування.

Оцінюючи сьогоднішнє становище України, особливо актуальною є розробка напрямів поліпшення інвестиційного клімату, шляхів підвищення активності інвестиційного процесу.

Низька інвестиційна привабливість регіонів України зумовлена значною мірою байдужістю місцевої влади до залучення інвестицій. Натомість, активна роль органів влади у збільшенні інвестиційної привабливості територій, розподілі ресурсів результативно

продукує покращення показників інвестиційної діяльності. У регіонах можна впливати на інвестиційний клімат у рамках повноважень місцевих органів влади. З одного боку, варто формувати більш сприятливі умови для інвестиційної діяльності, додатково заохочувати іноземний бізнес, максимально використовувати місцеві переваги.

З іншого боку – забезпечувати узгодження економічних інтересів потенційних інвесторів, інтересів регіону. Основну увагу слід також зосередити на узгодженні загальнодержавних і місцевих інтересів ефективного розподілу інвестиційних ресурсів для підвищення ефективності функціонування всієї економічної системи. В умовах обмеженості внутрішніх фінансових досить актуальним є питання залучення іноземних інвестицій. Проблему залучення прямих іноземних інвестицій варто розглядати як один із ключових моментів при розробці регіональної економічної політики. При цьому особливу увагу необхідно звернути на раціональне використання іноземного капіталу – направляти його в реальний сектор економіки для формування інноваційно-ефективної структури виробничого потенціалу регіону [4].

Багато експертів вважають, що інвестиційний простір України є неоднорідним, оскільки диспропорції розподілу інвестицій у регіональному та галузевому розрізах продовжують негативно впливати на темпи соціально-економічного розвитку економіки. Для того щоб зменшити диспропорції треба визначити фактори, що впливають на неоднорідність інвестиційного простору. Зменшення неоднорідності інвестиційного простору та регіональних диспропорцій створить більш привабливі умови для інвестиційної та інноваційної діяльності.

Однією з важливих складових умов зменшення регіональних диспропорцій є поліпшення інноваційних процесів. Розвиток економіки регіонів також залежить і від інтенсивності інноваційних процесів.

Саме інновації сприяють впровадженню новітніх технологій та матеріалів. Але технологічна відсталість багатьох видів економічної діяльності зумовлює низьку продуктивність праці, високу ресурсо- та енергоємність продукції.

Тому багато розвинутих країн пріоритетним пунктом розвитку обирають інноваційну діяльність, тобто інноваційну економіку та інноваційну політику.

В. М. Лисюк пропонує таку модель секторного ринку (рис. 1).

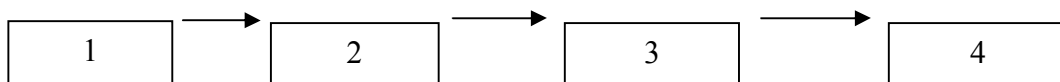

Рис. 1. Секторна структура (модель) товарного ринку

Відповідно сектор під номером 1 – це сировинний сектор, 2 – переробний (виробничий) сектор, 3 – інфраструктурний сектор, 4 – споживчий сектор.

Розглянемо ці сектори детальніше. Так, перший сектор – це сектор сировини, тобто вирощування, видобування та підготовка сировини для подальшої переробки, у цьому секторі зароджуються споживчі якості товару. Другий – виробничий сектор. У ньому переробляється сировина та виготовляються товари, тут функціонують переробні та виробничі підприємства.

Саме у цьому секторі формується товар, який набуває конкретних споживчих цінностей, що задовольняє потреби споживачів. Але на жаль, нашому ринку недостатньо лише виготовити товар, треба ще вміти його реалізувати. Тому це призвело до розвитку третього сектора – інфраструктурного. У цьому секторі відбувається просування товару по ринку, відбуваються процеси обміну, реалізації товару, обслуговування як самого товару, так і процесів обміну.

В третьому секторі товар набуває кінцевих споживчих якостей, а також тут формується кінцева ринкова вартість товару. Цей сектор важливий тим, що у ньому відбувається формування та усвідомлення попиту на певні споживчі якості товару. І

четвертий сектор – споживчий сектор, де відбувається остання стадія «життя» товару, тобто це споживання (експлуатація) товару. Усі сектори пов'язані і між ними існують певні зв'язки та товарно-грошові відносини.

Завдяки такій моделі товарного ринку можна прослідкувати та зробити висновок, у які сектори надходять інвестиції. Так, якщо прогледіти існуючу (реальну) ситуацію на ринку інвестицій країни, що склалася, можна побачити таку нерівність:

$$K_{R_1}, K_{R_2} < K_{R_3}, K_{R_4} \quad (1)$$

де K_{R_1} – коефіцієнт реального залучення інвестицій в інноваційну діяльність у сировинному секторі;

K_{R_2} – реального залучення інвестицій в інноваційну діяльність у виробничому секторі;

K_{R_3} – коефіцієнт реального залучення інвестицій в інноваційну діяльність у інфраструктурному секторі;

K_{R_4} – коефіцієнт реального залучення інвестицій в інноваційну діяльність у споживчому секторі.

З нерівності видно, що залучення інвестицій у 3 та 4 секторах, тобто у інфраструктурному та споживчих, відбувається інтенсивніше ніж у 1 та 2, тобто у сировинному та виробничому. Це негативно впливає на економіку загалом, адже сектори, які дійсно потребують інвестиції в інноваційну діяльність це саме перший і другий сектори. Тож ситуація повинна змінитися на таку:

$$K_{R_1}, K_{R_2}, K_{R_3}, K_{R_4} \quad (2)$$

де K_{R_1} – коефіцієнт необхідності залучення інвестицій в інноваційну діяльність у сировинному секторі;

K_{R_2} – коефіцієнт необхідності залучення інвестицій в інноваційну діяльність у виробничому секторі;

K_{R_3} – коефіцієнт необхідності залучення інвестицій в інноваційну діяльність у інфраструктурному секторі;

K_{R_4} – коефіцієнт необхідності залучення інвестицій в інноваційну діяльність у споживчому секторі.

Саме така ситуація на ринку зміна напрямку інвестування змогла б позитивно відобразитися на економічному стані країни і надати нові можливості в інноваційній та інвестиційній діяльності.

Також треба вдосконалити деякі питання правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Ряд позитивних кроків у цьому напрямі вже здійснено:

1. На території України до іноземних інвесторів застосовується національний режим інвестиційної діяльності, тобто надано рівні умови діяльності вітчизняними інвесторами, іноземні інвестиції в Україні не підлягають націоналізації.
2. У випадку припинення інвестиційної діяльності іноземному інвестору гарантується повернення його інвестиції в натуральній формі або у валюті інвестування без сплати мита, а також доходів від інвестицій у грошовій або товарній формі.
3. Для сприяння іноземним інвесторам у питаннях взаємодії з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, досудовому врегулюванні інвестиційних спорів, супроводження інвестиційних проектів в режимі «єдиного вікна» започатковано діяльність

Державного агентства України з інвестицій та розвитку шляхом реорганізації останнього та Укрзовнінвесту.

4. Утворено Державне агентство України з управління національними проектами (далі – Укрнацпроект). Основними його завданнями є реалізація стратегічно важливих проектів, що забезпечують технологічне оновлення та розвиток базових галузей реального сектору економіки України.
5. Усунуто адміністративний бар'єр для входження іноземного капіталу в Україну щодо обов'язковості реєстрації іноземних інвестицій, який був запроваджений наприкінці минулого року [5].

Реальні зміни, які відбуваються в сучасному суспільстві, вимагають перегляду моделі соціально-економічного розвитку та створення нової і актуальної моделі, яка б підтримувала галузі економіки та безпосередньо задовольняла потреби громадян.

Висновки і перспективи подальших розробок. Щоб створити умови для ефективного управління соціально-економічним розвитком регіонів, для поетапного досягнення позитивних зрушень у територіальних пропорціях, необхідно здійснити комплекс заходів як на центральному, так і на регіональному та місцевому рівнях управління.

Доцільним буде запровадити такі дії:

1. Створити раду, на місцях, яка б займалась дослідженням та вирішенням цієї проблеми.
2. Розробити регіональні програми, щодо подолання територіально-економічних диспропорцій.
3. Вирішення питання фінансування регіональних програм.
4. Розробити нового законодавства та корегування існуючого під чинну ринкову ситуацію.
5. Розробити новий тип зібрання статистичної інформації.
6. Запровадити дії, які б привернули увагу інвесторів до розвитку регіонів.
7. Розробка системи страхування інноваційних ризиків.
8. Розробити систему тісної співпраці наукового та підприємницького секторів.
9. Розробити державну програму підтримки інноваційних проектів.

Економічні диспропорції зараз все частіше є предметом обговорення та дискусій економістів. Тому це підтверджує нагальність цієї проблеми і говорить про те, що заходи, які були впроваджені не діють. Тому це питання вимагає перегляду стратегії та насамперед перегляду відношення до неї.

Список використаної літератури

1. Автореф. дис. На здобуття наук. ступення канд. екон. наук: спец. 08.10.01 / І. В. Фірсова. – Харк. держ. акад. міськ. госп-ва. – Х., 2003. – 20 с.
2. Шевченко О. В. Основні проблеми і перспективи розвитку регіонів України на сучасному етапі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://5ka.at.ua/load/rozmishhennja_produktyvnykh_sil/osnovni_problemi_i_perspektivi_rozvitku_regioniv_ukrajini_na_suchasnomu_etapi_kursova_robota/53-1-0-1035.
3. Юдін О. І. Політика управління інвестиційним процесом на регіональному рівні / О. І. Юдін, Ю. І. Горбачова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.kname.edu.ua/2281/2/Юдін_ОІ.pdf.
4. Луцкевич О. М. Особливості інвестиційного забезпечення просторового розвитку регіонів України / О. М. Луцкевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Unz/2010_2/15.pdf.
5. Заварська О. О. Інвестиційний клімат в Україні у 2010 році / О. О. Заварська, Н. А. Волошенко, А. А. Уманська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2011/Economics/77977.doc.htm.

Прийнято до друку 29.06.2011